

*Мр Аишла Дудаи, асисџенџи
Правноџ факулџетџа у Новом Саду*

КАУЗА УГОВОРНЕ ОБАВЕЗЕ – ФРАНЦУСКИ УТИЦАЈ НА ЗАКОН О ОБЛИГАЦИОНИМ ОДНОСИМА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Сажетџак: У овом раду се исџиражује уџицај Францускоџ трађанскоџ законика на Закон о облигационим односима Републике Србије у џојледу инсџиџиџуџа основа уџворне обавезе. У џиџању је инсџиџиџуџи у вези са којим Закон одсџуџа од своџ доминанџноџ узора, Шваџцарскоџ законика о облигацијама, који ексџиџиџиџно не захџева џосџојање џуноважне каузе за насџанак и џуноважностџ уџвора, и дословце џреузима одредбе Францускоџ трађанскоџ законика. Међуџим, одредбе нашеџ Закона о основу уџворне обавезе ексџиџиџиџно уређују и уџицај џобуда на џуноважностџ уџвора, џиџо није случај са Француским трађанским закоником.

Анализом судске џраксе може се закључиџи да џобуде за закључење уџвора у нашем џраву добијају џравни значај у два различиџа вида. Судови усвајају сџав докџрине да у доброчином уџвором џобуде улазе у џојам каузе. Поред доџуџиџених, џравни значај добијају и недоџуџиџене џобуде. Оне чине џеретџан уџвор ниџиџавим џод условом несавесностџи друџе сџране, а доброчин без обзира на џену савесностџи.

Кљичне речи: кауза уџвора, кауза уџворне обавезе, основ уџвора, основ уџворне обавезе, џобуде за закључење уџвора

Закон о облигационим односима Републике Србије из 1978. године¹ представља у суштини незнатно измењени текст Скице за законик о обли-

---

Овај чланак је настао у оквиру научноистраживачког пројекта *Уџицај евроџскоџ и џреџедениџоџ џрава на развој трађанскоџ маџеријалноџ и џроцесноџ џрава у Србији и Војводини* који финансира Покрајински секретаријат за науку и технолоџки развој.

¹ Закон о облигационим односима, Службени лист СФРЈ, бр. 29/78, 39/85, 45/89 - одлука УСЈ и 57/89 и Службени лист СРЈ бр. 31/93 (у даљем тексту: ЗОО).

гацијама и уговорима Михаила Константиновића из 1969. године.² Основни нормативни узор Закона, односно Скице која му је претходила, је Швајцарски законик о облигацијама из 1911. године. Међутим, швајцарско цивилно законодавство није било једини, већ само главни законодавни основ израде Скице. Сам Константиновић у предговору Скице истиче да је покушао да идентификује најбоља нормативна решења у разним страним изворима права и да их, у форми и садржини уподобљеним нашим условима, унесе у садржину будућег закона о облигационим односима.³ Тако се у Скици, односно у Закону о облигационим односима могу уочити, на пример, институти карактеристични и за немачко⁴ и француско право⁵. Од правних института код којих се може сагледати утицај француског права и доктрине на нормативну садржину Закона о облигационим односима, у овом раду се разматра институт основа уговорне обавезе (каузе), код којег је француски утицај најизраженији у нашем Закону. У анализи ће акценат, претежним делом, бити на нормативном уређењу овог института и судској пракси, а мање на приказу доктринарних ставова о каузи уговорне обавезе.

Одредбе Француског грађанског законика о каузи уговорне обавезе

Основна и принципијелна одредба о каузи уговорне обавезе у Француском грађанском законнику налази се у члану о претпоставкама закључења уговора: за настанак уговора неопходно је да постоји сагласност воља уговорних страна, њихова пословна способност, предмет уговора и *доушћена кауза обавезе*.⁶

Ова одредба је више начелног, него практичног значаја, јер су све претпоставке закључења пуноважног уговора у наредним одредбама Законика детаљ-

² Михаило Константиновић, *Облигације и уговори: Скица за законик о облигацијама и уговорима*, Класици југословенског права, Службени лист СРЈ, Београд, 1996, први пут објављена 1969. године у издању Правног факултета у Београду (у даљем тексту: Скица).

³ В. Константиновић, *Скица за законик о облигацијама и уговорима*, *op.cit.* стр. 35.

⁴ Немачки утицај показују, на пример, одредбе о зеленашком уговору, конверзији, преузимању дуга или приговору неиспуњења уговора. В. Миодраг Орлић, *Историја настајања грађанског законодавства у Србији у: Рад на изради Грађанског законика Републике Србије, Извештај Комисије са отвореним питањима, Правни живот, бр. 11/2007, том III, стр. 6-407, на стр. 77.*

⁵ Одредбе Скице, односно Закона о облигационим односима инспирисане нормативним решењима Француског грађанског законика су, на пример, норме о начину одређивања услова субјективне одговорности за штету, о основу уговора или о вршењу дужникових права од стране повериоца. В. Орлић, *Историја настајања грађанског законодавства у Србији*, *op.cit.* стр. 76-77.

⁶ „Quatre conditions sont essentielles pour la validité d'une convention: Le consentement de la partie qui s'oblige; Sa capacité de contracter; Un objet certain qui forme la matière de l'engagement; Une cause licite dans l'obligation.“ Чл. 1108. Француског грађанског законика (ауторов курзив).

није уређене. Она набраја све опште претпоставке које су неопходне за пуноважност уговора, осим форме уговора, која се не сматра општом, већ посебном претпоставком. О њеном принципијелном значају говори и наслов главе Законика којој припада: Неопходне претпоставке пуноважности споразума.⁷

У погледу домена примене института каузе уговорне обавезе у Француском грађанском законнику ова одредба је од великог значаја, јер јасно и експлицитно одређује општи каузалистички став Законика: свака уговорна обавеза мора имати допуштену каузу, која се сматра једном од претпоставки пуноважности уговора.

Имајући у виду да је Француски грађански законик „бастион“ теорије каузе, помало је изненађујуће што његове средишње одредбе о овом појму представљају свега три реченице у три члана Законика, у одељку под насловом „О каузи“.⁸

Француски грађански законик најпре прописује да облигација која *нема стварну каузу*, односно има *привидну* или *недопуштјену каузу*, не производи правно дејство.⁹

Кауза је недопуштена ако је законом забрањена, противна добрим обичајима или јавном поретку.¹⁰ Одредбе Законика о допуштености каузе су формулисане у складу са општим ограничењима начела слободе уговарања наведеним у уводним одредбама Законика. Законик, наиме, прописује да стране не могу одступити од одредаба закона којима се штити *јавни поредак и добри обичаји*.¹¹ На основу ових општих одредаба Законика, француска судска пракса је бројне уговоре проглашавала ништавим због недозвољене каузе. Тако, сматрају се противним јавном поретку и моралу, те су ништави, уговор о поклону учињен конкубини да би се придобила или одржала њена наклоност, као и сви остали уговори који се закључују с циљем фаворизовања конкубината¹², уговор о брачном посредовању у којем посредник на било који начин врши притисак на одређена лица да ступе у брак¹³, уговор којем је циљ стварање, одржавање

⁷ „Des conditions essentielles pour la validité des conventions”.

⁸ „De la cause”.

⁹ „L'obligation *sans cause*, ou sur une *fausse cause*, ou sur une *cause illicite*, ne peut avoir aucun effet.” Чл. 1131. Француског грађанског законика (ауторов курзив).

¹⁰ „La cause est illicite, quand elle est *prohibée par la loi*, quand elle est contraire aux *bonnes moeurs* ou à *l'ordre public*.” Чл. 1133. Француског грађанског законика (ауторов курзив).

¹¹ „On ne peut déroger, par des conventions particulières, aux lois qui intéressent *l'ordre public* et les *bonnes moeurs*.” Чл. 6. Француског грађанског законика (ауторов курзив).

¹² В. Jacques SAIGET, *Le contrat immoral*, Jouve & Cie., Paris, 1939, стр. 345. Наведено према Слободан ПЕРОВИЋ, *Облигационо право*, књига прва, 7. издање, Службени лист СФРЈ, Београд, 1990 (1. издање 1968), стр. 335, фн. 719.

¹³ В. Roger DORAT DES MONTS, *La cause immorale* (Etude de jurisprudence), Librairie Rousseau, Paris, 1956, стр. 32. Наведено према ПЕРОВИЋ, *Облигационо право*, op. cit. стр. 335, фн. 719.

или искоришћавање јавних кућа¹⁴, уговор који се односи на недопуштене игре на срећу¹⁵, уговор којим се једна страна обавезује да ће у корист друге употребити свој углед, утицај или поверење које ужива у одређеном кругу да би јој омогућила стицање неке користи¹⁶, уговор закључен ради изборне агитације, куповине гласова и уопште изборне корупције¹⁷, уговор којим се на недопуштен начин утиче на формирање јавног мњења¹⁸, уговор закључен ради ометања правилног спровођења јавне дражбе¹⁹, уговор којим се остварује фискална превара или уступање неке јавне функције²⁰, уговор којим се даје новчана накнада за изазивање добровољног развода брака²¹, итд.

Схватање о допуштености каузе, као елементу заштите јавног поретка, временом се мења. То показује и пример уговора о посредовању у закључењу брака уз накнаду, који је у почетку увек био ништав, јер се сматрало да има неморалну каузу. Брак је тада био нераскидив и сваки уговор о посредовању у закључењу брака је угрожавао достојанство института брака и слободу закључивања брака.²² Временом, међутим, долази до промена у схватању моралности овог уговора. Од почетка XX века, позивом на недопуштену каузу, проглашавају се ништавим само такви уговори о посредовању у закључењу брака у којима се предвиђа изузетно висока накнада за рад посредника или неморалан начин њеног утврђивања. Тако су судови због недопуштене каузе проглашавали ништавим уговоре о посредовању у закључењу брака у којима се накнада посреднику уговара у сразмери с миразом који ће будући супруг добити или који прописују да ће се накнада посреднику исплатити само уколико до закључења брака стварно и дође.²³

¹⁴ В. SAIGET, *Le contrat immoral*, op. cit. стр. 336; DORAT DES MONTS, *La cause immorale*, op. cit. стр. 45-49. Наведено према ПЕРОВИЋ, *Облигационо право*, op.cit. стр. 335, фн. 719.

¹⁵ В. SAIGET, *Le contrat immoral*, op. cit. стр. 344. Наведено према ПЕРОВИЋ, *Облигационо право*, op. cit. стр. 335, фн. 719.

¹⁶ В. SAIGET, *Le contrat immoral*, op. cit. стр. 346; DORAT DES MONTS, *La cause immorale*, op. cit. стр. 52. Наведено према ПЕРОВИЋ, *Облигационо право*, op. cit. стр. 335, фн. 719.

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ В. CARBONNIER, Jean, *Theorie des obligations*, Presses universitaires de France, Paris, 1963, стр. 202; SAIGET, *Le contrat immoral*, op. cit. стр. 346-347. Наведено према ПЕРОВИЋ, *Облигационо право*, op. cit. стр. 336, фн. 719.

²⁰ Ibidem.

²¹ Ibidem.

²² В. SAIGET, *Le contrat immoral*, op. cit. стр. 66; DORAT DES MONTS, *La cause immorale*, op. cit. стр. 34. Наведено према Слободан ПЕРОВИЋ, *Забрањени уговори у имовинској правним односима*, Новинска установа Службени лист СФРЈ, Београд, 1975, стр. 218.

²³ Ibidem.

Француски грађански законик не садржи изричиту одредбу о утицају побуда на пуноважност уговора. Стога се може поставити питање да ли кауза уговорне обавезе обухвата и побуде, каузу у субјективном смислу, или само објективизовани циљ уговарача, каузу у објективном смислу. У доктрини се сматра да се под захтевом Законика да свака уговорна обавеза мора имати стварну и допуштenu каузу подразумева не само објективна кауза, већ и побуде за закључење уговора.²⁴ Овај став потврђује и судска пракса.²⁵ Штавише, субјективном схватању каузе се, у смислу одлучне побуде која је битно утицала на образовање уговорне воље страна (*le motif implusive et determinant*) даје много већа пажња од каузе у објективном смислу, те се *de lege ferenda* предлаже да се појам каузе у субјективном смислу задржи, а да се појам каузе у објективном смислу критички преиспита.²⁶ У француској литератури се случајеви ништавости уговора због недопуштености каузе и недопуштености предмета разликују управо по правној релевантности мотива за закључење уговора. Истиче се да се у случају ништавости уговора због недопуштених побуда, разлог ништавости налази ван уговора, односно налази се у позадини сагласности воља, тј. да је то недопуштени интерес ради којег страна закључује уговор.²⁷ Могући су, дакле, уговори који би били пуноважни према својој објективној каузи, али су ништави због недопуштености субјективне каузе, под условом да је друга страна знала или морала знати за недопуштenu побуду. Такав би, на пример, био уговор о закупу некретнине ради обављања недопуштене делатности у њој²⁸ или уговор о поклону закључен са конкубином. Уколико је поклон конкубини учињен из побуде да се одржи ванбрачна заједница, тј. ако је нека врста накнаде за порок, нема правно дејство. Али, ако је мотив поклонодавца био да се пружи обештећење конкубини или изрази наклоност према њој, уговор је пуноважан.²⁹

²⁴ B. Raymond YOUNGS, *English, French & German Comparative Law*, 2nd edition, Routledge-Cavendish, London-New York, 2007 (1st edition 1998), коришћено прво издање, стр. 385.

²⁵ В. пресуду Trib, 14 mars 1899. у којој је суд утврдио да је кауза уговора о куповини пића недопуштена, те је уговор ништав, јер је пиће наручено од стране кандидата на изборима да се одређени број бирача њиме понуди. Слично, ништав је поклон учињен лицу с којим поклонодавац није у браку ради одржавања заједнице која је противна моралу (Civ. 14 oct 1940, Gaz Pal 1940, 2165), зајам ради куповине јавне куће (Req. 1 april 1895), итд. Наведено према YOUNGS, *English, French & German Comparative Law*, op. cit. стр. 385.

²⁶ B. Jean CARBONNIER, *Droit civil*, 27e edition, Presses universitaires de France, Paris, 2002 (1e édition 1955), коришћено десето издање из 1974. године, том четври (*Les obligations*), стр. 100.

²⁷ B. CARBONNIER, *Droit civil*, op. cit. стр. 91, т. 26.

²⁸ B. CARBONNIER, *Droit civil*, op. cit. стр. 98, т. 28.

²⁹ B. DORAT DES MONTS, *La cause immorale*, op. cit. стр. 12. Наведено према ПЕРОВИЋ, *Забрањени уговори*, op. cit. стр. 211.

Одредбе Закона о облигационим односима Републике Србије о каузи уговорне обавезе

Основне и најважније одредбе о каузи уговорне обавезе налазе се у чл. 51. и 52. Закона о облигационим односима. Оне представљају скоро дословни превод чл. 1131, 1132. и 1133. Француског грађанског законика, те у овом погледу Закон о облигационим односима одступа од свог доминантног узора, Швајцарског законика о облигацијама, који експлицитно не захтева постојање допуштене и стварне каузе за настанак и пуноважност уговора. Одредбе Закона о каузи уговора су, међутим, детаљније од сходних одредаба Француског грађанског законика. Наш закон, наиме, садржи изричите одредбе и о утицају побуда на пуноважност уговора³⁰, што није случај са Француским грађанским закоником.

Основ уговорне обавезе

Закон о облигационим односима прописује да свака уговорна обавеза мора имати допуштен основ³¹, при чему не даје смернице шта основ уговорне обавезе значи, али зато дефинише када је он недопуштен. Основ је недопуштен уколико је противан принудним прописима, јавном поретку или добрим обичајима.³² За случај да уговор нема основ или је он недопуштен, Закон прописује санкцију ништавости.³³ У теорији се ова два случаја јасно разликују по својим правним последицама (непостојећа кауза чини уговор непостојећим, а забрањена кауза ништавим).³⁴ Међутим, Закон о облигационим односима не познаје категорију непостојећих уговора, те непостојећа кауза и недопуштена кауза у нашем позитивном праву имају идентичну санкцију, повлаче ништавост уговора. Постоји став у доктрини да Закон уопште не би требало да одређује правну санкцију непостојеће или недопуштене каузе, већ би било довољно да за ваљаност правног посла само захтева постојање основа, с тим да би се у случају непостојеће или недопуштене каузе примењивале опште одредбе Закона о ништавости³⁵.

³⁰ В. чл. 53. ЗОО.

³¹ В. чл. 51. ст. 1. ЗОО.

³² В. чл. 51. ст. 2. ЗОО.

³³ В. чл. 52. ЗОО.

³⁴ В. Слободан ПЕРОВИЋ, коментар уз чл. 52. ЗОО у: *Коментар Закона о облигационим односима*, главни уредник Слободан ПЕРОВИЋ, Савремена администрација, Београд, 1995, књига 1, стр. 123. и Стојан ЦИГОЈ, *Улога и значај каузе (основа) у уговорном праву*, Правни живот, бр 10/1988, стр. 1451-1477, на стр. 1472.

³⁵ В. Želimir ŠMALCELI, *Dopuštena osnova ugovornih obaveza*, Naša zakonitost, бр. 1/1980, стр. 15-32, на стр. 24.

У доктрини се истиче да у добротним уговорима побуде за закључење уговора по својој природи улазе у појам каузе³⁶, упркос томе што Закон изричито прописује да побуде, у начелу, не утичу на пуноважност уговора. Закон, међутим, чини релевантним недопуштене побуде³⁷, о чему ће бити речи, као и допуштене побуде у контексту битне заблуде у вези са добротним уговорима³⁸. Важно је разликовати домен примене допуштених побуда у смислу основа добротног уговора од њиховог квалификовања као случаја битне заблуде у добротном уговору. Побуде за закључење уговора улазе у појам основа добротног уговора, јер објашњавају зашто уговор настаје, док у контексту заблуде о побудама Закон чини правно релевантним погрешну представу дужника, тј. поклонодавца о побуди, која га је навела на давање поклона. Према томе, инкорпорацијом побуда у основ добротног уговора право даје заштиту легитимним очекивањима поклонодавца у погледу држања поклонопримца, док се у контексту битне заблуде санкционише погрешна представа о некој околности која чини побуду поклонодавца. Домен примене побуда у контексту основа и битне заблуде у добротним уговорима је, дакле, различит.

Скица донекле другачије уређује институт основа уговорне обавезе од Закона о облигационим односима.³⁹ Најпре треба истаћи не користи израз „основ“, као Закон о облигационим односима, већ „*правни основ*“⁴⁰, што може да алудира на титулус, правни основ настанка субјективног грађанског права или државине, а не на каузу уговора.⁴¹ Обавеза је ништава уколико нема дозвољен правни основ, а недозвољеним Скица сматра основ који је противан закону, јавном поретку или моралу.⁴² Правни основ постоји и кад није изражен, међутим, уколико правни основ не постоји, обавеза је без дејства.⁴³ Скица и нормативно разликује правне последице недопуштеног правног основа од његовог непостојања. Недопуштеност основа повлачи ништавост уговора, док је уговор непостојећи уколико нема стварни основ. Поред дозвољености,

³⁶ В. Михаило КОНСТАНТИНОВИЋ, *Облигационо право, према белешкама са предавања*, Савез студената Правног факултета у Београду, Београд, 1965 (приредио Владимир КАПОР), стр. 41; Јожеф САЛМА, *Облигационо право*, репринт 6. измењеног и допуњеног издања, Центар за издавачку делатност Правног факултета у Новом Саду, Нови Сад, 2009 (1. издање 1985), стр. 299.

³⁷ В. чл. 53. ст. 2. и 3. ЗОО.

³⁸ В. чл. 62. ЗОО.

³⁹ В. чл. 31. ст. 1-5. Скице.

⁴⁰ В. чл. 31. ст. 1. Скице (ауторов курзив).

⁴¹ Овакав став у нашој доктрини заступа Борис Визнер. В. Boris VIZNER, *Da li je u pitanju pravni osnov (titulus iuris) ili glavni cilj (causa finalis) obveznog ugovora*, *Naša zakonitost*, бр. 8/1977, стр. 28-41, на стр. 39.

⁴² Ibidem.

⁴³ В. чл. 31. ст. 2. Скице.

правни основ према Скици мора бити и истинит. Ако није истинит, уговор ће остати на снази само уколико се иза неистинитог основа налази неки дозвољен основ.⁴⁴ Смисао ове одредбе је да се одузме дејство привидном уговору и да се обезбеди правно дејство прикривеном уговору, под условом да такав постоји. Скица у контексту правног основа уређује и питање заблуде о основу⁴⁵, која је квалификовани облик заблуде, јер повлачи непостојање уговора, а не његову рушљивост. И у овом контексту се може уочити извесна разлика између одредаба Скице и Закона о облигационим односима, јер Закон погрешну представу о основу уређује у другом контексту, као један од могућих случајева неспоразума.⁴⁶ Најзад, Скица садржи правило према којем дужник може да одбије да изврши обавезу која нема дозвољен правни основ и после застарелости права да тражи поништај обавезе.⁴⁷ У питању је одредба која није ушла у Закон о облигационим односима.

Одредбе Преднацрта Грађанског законика⁴⁸ о основу уговорне обавезе⁴⁹ задржавају систематику и структуру одредаба важећег Закона, али се у садржинском смислу враћају неким решењима из Скице. Најважније је истаћи да Преднацрт, као и Скица, пред израз „основ“ у текст одредбе уноси атрибут „правни“. Питање није само од језичког, већ и од суштинског значаја. Претварање израза „основ“ у синтагму „*правни основ*“ отворило би дилему да ли под основном уговорне обавезе према садашњем, као и према будућем Закону о облигационим односима треба подразумевати каузу уго-

⁴⁴ В. чл. 31. ст. 3. Скице. Ова одредба заслужује извесну критику. Уговор који нема допуштен или стварни основ може бити ништав или непостојећи, те треба користити ове правне категорије. Формулација „да ће уговор остати на снази“, односно неће остати на снази ако нема истинит правни основ (*argumentum a contrario*) је неадекватна, јер се не уклапа у класичне категорије неважности уговора (непостојање, ништавост или рушљивост).

⁴⁵ В. чл. 31. ст. 4. Скице.

⁴⁶ В. чл. 63. ЗОО.

⁴⁷ В. чл. 31. ст. 5. Скице. Ова одредба се чини сувишном и недоследном, те је исправна одлука тадашње комисије за израду Закона о облигационим односима што је није унела у текст Закона. Она је сувишна, јер недопуштеност основа повлачи ништавост уговора, те је непотребно посебно нагласити да протек рока за поништај обавезе нема за последицу да ће дужник морати да испуни обавезу која нема дозвољени основ. Ништаве обавезе се, у начелу, протеком времена не могу конвалидирати. Она је и недоследна, јер се односи само на недозвољени основ, што би по језичком тумачењу значило да је поље њене примене сужено само на недозвољени основ, те да не обухвата и неистинити основ. Такав закључак би значило да би дужник могао да одбије захтев за испуњење обавезе која има недозвољени основ и по истеку рока за нападање обавезе, али исто право не би имао у случају да поверилац захтева испуњење обавезе која нема стварни основ, што би свакако било противно когентном захтеву да свака обавеза мора имати допуштени и истинити основ.

⁴⁸ Грађански законик Републике Србије, Преднацрт, Књига друга, Облигациони односи, Генерални секретаријат Владе Републике Србије, Београд, 2009 (у даљем тексту: Преднацрт).

⁴⁹ В. чл. 48. и 49. Преднацрта.

вора или титулус, што је од суштинског значаја, јер би усвајање другог тумачења приближило Србију групи држава које се у овом погледу традиционално означавају као антикаузалистички правни пореци. То би била значајна новина у погледу овог института у нашем праву, при чему ваља истаћи да Комисија за израду Грађанског законика ни у Преднацрту, нити у Извештају из 2007. године⁵⁰ није истакла да чл. 51. и 52. Закона о облигационим односима захтевају ревизију у меритуму. Стога се може претпоставити да Комисија нема намеру да суштински измени концепт основа у Закону, да се под њим подразумева титулус стицања неког субјективног грађанског права или државине, а не кауза уговора.

Као и Скица, Преднацрт у наслову одредбе о основу говори о његовој дозвољености и истинитости, док Закон о облигационим односима у наслову дотичног члана говори само о допуштеном основу. Захтев за стварним основом се у Закону изричито не спомиње, али он произилази из претпоставке да основ постоји и кад није изражен.⁵¹ Према Преднацрту, правни основ је недозвољен, уколико је противан принудним прописима, јавном поретку или моралу.⁵² И Преднацрт, као и Закон, захтев за стварним основом изводи из претпоставке постојања дозвољеног основа, чак иако није изражен.⁵³ Слично нормативном решењу Скице, и у Преднацрту се предлаже да се одредбе Закона о основу уговорне обавезе допуне реченицом према којој дужник може одбити захтев за испуњење обавезе која нема дозвољени основ и после застарелости права да тражи њен поништај.⁵⁴

Основ уговора у судској пракси

Основ у шерејним уговорима

Судска пракса је богата примерима у којима су поништавани уговори позивом на недопуштеност основа. Тако, на пример, због недопуштености основа ништавим је сматран уговор о пословној сарадњи закључен 1999. године између Савезне управе царина и пословне банке на основу којег су царински приходи уплаћивани на рачун пословне банке, која је та средства исплаћивала Војсци Југославије, што је представљало повреду буџетских закона и закона о финансирању Војске Југославије.⁵⁵ Пози-

⁵⁰ *Рад на изради Грађанског Законика Републике Србије – Извештај Комисије о ошвореним питањима*, Влада Републике Србије, Београд, 2007.

⁵¹ В. чл. 51. ст. 3. ЗОО.

⁵² В. чл. 48. ст. 2. Преднацрта.

⁵³ В. чл. 48. ст. 3. Преднацрта.

⁵⁴ В. чл. 49. ст. 2. Преднацрта.

⁵⁵ В. пресуду Врховног суда Србије бр. ПРев. 224/2006 6. септембра 2006. године објављену у издању Судска пракса трговинских судова, Билтен бр. 4/2006. Наведено и парафразирано из електронске базе података Paragraflex.

вом на недопуштеност основа сматран је ништавим и уговор о техничкој сарадњи којим се преноси право изградње на неизграђеном грађевинском земљишту, јер оно није могло бити у слободном промету⁵⁶, као и уговор о гатању картама уз накнаду којим се једна страна обавезала да ће враџбинама поправити здравствено стање кћерке друге стране. Суд је у овом случају заузео став да су враџбине остатак паганских веровања и не припадају савременој цивилизацији, те је њихово уговарање противно јавном поретку и добрим обичајима и чине основ уговора недопуштеним.⁵⁷ Према ставу судске праксе, нема допуштен основ, те је ништав, уговор о зајму на основу којег зајмопримац предмет зајма није вратио зајмодавцу, већ трећем лицу, ради осујећења принудне наплате са банковних рачуна зајмодавца.⁵⁸ Ништав је због недозвољеног основа и фидуцијарни правни посао којим се стиче својина на непокретности ради обезбеђења потраживања из уговора о зајму.⁵⁹

У оцени домаће судске праксе о основу теретног уговора, посебан значај има једна одлука некадашњег Савезног суда из 2000. године.⁶⁰ Имајући у виду да је у спору разматрана сама суштина појма основа уговора и да је предмет прошао кроз све тадашње судске инстанце, даће се његов детаљнији приказ који је поучан из више аспеката. Случај се тицао уговора о преузимању дуга и уговора о измирењу дуга акцијама ради консолидације тужене Дисбанке а.д. Београд. Међутим, упркос закљученим уговорима и напорима страна, није остварена жељена консолидација. Будући да је изостала консолидација банке, што је био циљ закључења наведених уговора, тужилац је тражио да се прогласе ништавим због непостојања основа. Првостепени и другостепени суд су сматрали да су уговори ништави, јер се

⁵⁶ В. пресуду Вишег трговинског суда бр. Пж. 3068/2006 од 18. септембра 2006. године. Наведено и парафразирано из електронске базе података Paragraflex.

Изрека пресуде је исправна, али се образложењу може упутити критика. Овакав уговор би требало да буде ништав не због недозвољеног основа, већ због недозвољеног предмета уговора према чл. 47. ЗОО.

⁵⁷ В. пресуду Врховног суда Србије бр. Рев. 5113/2002 од 19. децембра 2002. године у Билтену судске праксе Врховног суда Србије бр. 1/2003, стр. 65. Наведено и парафразирано из електронске базе података Paragraflex.

⁵⁸ В. пресуду Вишег Трговинског суда бр. Пж. 330/2009 од 10. јуна 2009. године. Наведено и парафразирано из електронске базе података Paragraflex.

⁵⁹ В. решење Врховног суда Србије бр. Рев. 3708/2002 од 26. децембра 2002. године. Наведено и парафразирано из електронске базе података Paragraflex.

⁶⁰ В. пресуду Савезног суда бр. Гзс 15/2000 од 29. јуна 2000. године. Наведено и парафразирано према *Збирка актуелне судске праксе из радној права, привредној права, облигационој права, стварној права, штамбеној права, наследној права, породичној права, ауторској права, јарничној јосцијука, ванјарничној јосцијука, извршној јосцијука, кривичној права*, прво издање, приредила Гордана СТАНОЛЧИЋ, Пословни биро, Београд, 2007, стр. 263-264.

није остварио *економски инџерес* страна⁶¹ и да је тужилац „био у заблуди у погледу побуда, мотива и основа за закључене тих уговора“ и утврдили њихову ништавост према чл. 103. ЗОО.⁶² Ревизијски суд је имао другачији став. Сматрао је да побуде и мотиви нису унети у садржину уговора у виду услова, те нису правно релевантни и стране су дужне да испуне уговор како гласи. Нагласио је да је неостварење сврхе уговора пословни ризик који преузимају стране, те не доводи до ништавости уговора.⁶³ Тадашњи Савезни суд, крајња судска инстанца је, међутим, укинуо одлуку ревизијског суда и потврдио првостепену и другостепену одлуку. Савезни суд је сматрао да је кауза *нејосредни разлој*, који је навео стране на закључење уговора, при чему нема значаја да ли је видљива из уговора или није.⁶⁴ Уколико није видљива, суд је дужан да је утврди на основу *моћива сјрана*, који су их навели на закључење уговора, *обичаја у њромеју* и *ојшиих моралних начела*.⁶⁵

Одлука Савезног суда заслужује критику, док се став ревизијског суда чини исправним. Савезни суд није посветио довољно пажње разлици између каузе уговора и побуда из којих стране закључују уговор и у наведеним уговорима, који су по својој природи теретни, очекивања страна и извесне чињенице (необезбеђивање нових депонената туженој, пропуштање да се унесу нова новчана средства, закашањење у депоновање сопствених средстава и повлачење истих пре отказног рока, итд.) сматрао каузом уговора. Наведене радње и пропусти се могу квалификовати као неостварење побуда које су стране навеле на закључење уговора, али не и као кауза, у смислу објективизованог циља уговора. Стога је исправан став ревизијског суда да остварење сврхе уговора, у овом смислу побуда, спада у пословни ризик страна, чије неостварење не може да доведе до ништавости уговора због непостојећег основа. Најзад, вредно је пажње да су првостепени, другостепени и Савезни суд каузу уговора дефинисали као економски циљ страна. Са таквим ставом се може, али не мора сложити, јер економско схватање није једино могуће, а у доктрини није ни претежно схватање каузе уговора. Међутим, за правилну практичну примену института основа уговорне обавезе, његово теоријско поимање је мање битно. Битније је његово разграничење од побуда, што је Савезни суд погрешно извршио.

⁶¹ В. *Збирка актуелне судске љраксе ...* (приред. СТАНОЉЧИЋ), оп. cit. стр. 263. (ауторов курзив).

⁶² В. *Збирка актуелне судске љраксе ...* (приред. СТАНОЉЧИЋ), оп. cit. стр. 264.

⁶³ Ibidem.

⁶⁴ Ibidem (ауторов курзив).

⁶⁵ Ibidem (ауторов курзив).

Основ у добротиним уговорима

Као што је претходно наведено, у доктрини се истиче да у добротиним уговорима побуде из којих стране закључују уговор улазе у појам каузе уговора, упркос томе што Закон о облигационим односима изричито утврђује да (допуштене) побуде из којих стране закључују уговор не утичу на његову пуноважност.⁶⁶ Исти став заузима и судска пракса. У овом смислу су вредне пажње две веома лепо образложене одлуке Врховног суда Србије.

У једној, усвојеној 2006. године, Врховни суд је дао тако јасно и стилски елегантно одређење побуда у значењу основа добротиног уговора да заслужује непосредно цитирање. Суд сматра да је „Код уговора о поклону мотив непосредни циљ, побуда која наводи поклонодавца на закључење уговора. Мотив је субјективна психолошка појава везана за личност, унутрашња страна поклонодавца. Дакле, мотив је нешто сасвим лично, скривено, посредно, субјективно, и не садржи се у изјави воље. Према томе, мотив код уговора о поклону као добротиног уговора постаје саставни део уговора, добија значај као и основ, и може се рећи да се мотив спаја са основом.“⁶⁷

У другој одлуци из 2005. године, Врховни суд заузима став да побуде треба да се остваре да би добротин уговор имао основ.⁶⁸ Случај се тичао поклона стана учињеног 1993. године од стране слепог и беспомоћног мужа својој жени. Како је време одмицало, супруга се о мужу све мање бринула, а 2004. године је дошло чак и до развода брака. Након тога је поклонодавац тражио поништај поклона због непостојања основа, позивом на чл. 52. Закона о облигационим односима. Суд је сматрао да поклонодавчев мотив да му зарад поклона поклонопримац, супруга „пружи љубав, пажњу и негу и да се о њему стара, јер је то неспособан да чини сам“ улази у појам основа, те ако се ове побуде не остваре, долази до отпадања основа уговора, те је уговор ништав по чл. 52. Закона.⁶⁹

Судови су и у многим другим случајевима потврдили став доктрине да у добротиним уговорима побуде улазе у појам основа уговора, те њихово непостојање или неостварење чини уговор ништавим због непостојања основа. Тако, на пример, судови проглашавају ништавим, због непостојања основа,

---

⁶⁶ В. чл. 53. ст. 1. ЗОО.

⁶⁷ В. Решење Врховног суда Србије бр. Рев. 3132/2005 од 13. априла 2006. године. Наведено и парафразирано из електронске базе података Paragraflex.

⁶⁸ В. пресуду Врховног суда Србије бр. Рев. 1147/2005 од 1. децембра 2005. године. Наведено и парафразирано према *Збирка актуелне судске праксе ...* (приред. СТАНОЈЧИЋ), *op. cit.* стр. 264-265.

⁶⁹ В. *Збирка актуелне судске праксе ...* (приред. СТАНОЈЧИЋ), *op. cit.* стр. 265.

уговор о поклону у којем поклонодавац нема стварну вољу да учини поклон⁷⁰ или уговор о поклону између супружника, који је изгубио основ, јер је накнадно дошло до поремећаја међусобних односа, па и до развода брака.⁷¹

Утицај недоушћених побуда на пуноважност уговора

Побуде (мотиви) из којих се уговор закључује начелно не утичу на његову пуноважност. Овакав став изричито заузима и Закон о облигационим односима.⁷²

Правна ирелевантност побуда се односи само на побуде које током преговора за закључење уговора нису другој страни стављене до знања. Уколико су стране, или једна од њих, побуде из којих закључују уговор формулисале као услов уговора, њихово неостварење утиче на постојање уговора, јер се није остварио услов у правнотехничком смислу. У оваквом случају побуде постају кауза уговора по вољи страна.⁷³

Према Закону о облигационим односима, субјективни разлози који наводе стране да се уговором обавезу су правно ирелевантни⁷⁴ (разуме се, осим ако су их стране формулисале у облику услова уговора). Ова одредба Закона се односи на допуштене побуде, и то у теретном уговору. Претходно је већ изнето да доктрина и судска пракса сматрају да допуштене побуде улазе у каузу добротних уговора, упркос начелној одредби Закона о правној ирелевантности побуда. За разлику од допуштених побуда које су према Закону ирелевантне, недопуштене побуде могу, под одређеним условима, да утичу на пуноважност уговора. Према речима Закона, уколико је недопуштена побуда битно утицала на настанак уговорне воље једног уговарача, а други уговарач је за то знао или морао знати, уговор ће бити без дејства.⁷⁵ Закон користи синтагму „без дејства“, чија је практична по-

⁷⁰ В. на пример решење Окружног суда у Ваљеву бр. Гж 871/2001 од 20. јула 2001. године. Наведено и парафразирано према *Збирка актуелне судске праксе ...* (приред. СТАНОЛЧИЋ), оп. cit. стр. 265-266.

У овом случају је суд заузео став да је уговор о поклону ништав због непостојања основа, јер је између истих страна претходно закључен уговор о доживотном издржавању са истим предметом, те поклон нема стварни основ, имајући у виду да му недостаје намера да се учини поклон.

⁷¹ В. пресуду Окружног суда у Чачку бр. Гж. 1342/2006 од 1. новембра 2006. године. Наведено и парафразирано из електронске базе података Paragraflex.

⁷² В. чл. 53. ст. 1. ЗОО.

⁷³ В. ЦИГОЈ, *Улога и значај каузе (основа) у уговорном праву*, оп. cit. стр. 1461; Драгор ХИБЕР, *Појам бићине заблуде при закључењу уговора*, докторска дисертација, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 1991, стр. 120.

⁷⁴ В. чл. 53. ст. 1. ЗОО.

⁷⁵ В. чл. 53. ст. 2. ЗОО.

Драгор Хибер исправно сматра да је одредба Закона о недопуштености побуда у теретним и добротним уговорима неспретно формулисана. Истиче, да побуда сама не може

следица ништавост уговора. Закон би у овом погледу сасвим слободно могао да користи термин „ништав“, имајући у виду да се у теорији сматра да правна последица недопуштености побуда није непостојање (што формулација „без дејства“ може да имплицира), већ ништавост уговора.⁷⁶ Наведено правило о утицају савесности сауговорача на пуноважност уговора се примењује само у теретном уговору. Недопуштена побуда чини добротин уговор ништавим, без обзира на савесност сауговорача, тј. независно од тога да ли је сауговорач знао или морао знати да је недопуштена побуда битно утицала на формирање уговорне воље прве уговорне стране.⁷⁷ Према томе, недопуштена побуда чини теретан уговор ништавим само ако је друга страна била несавесна.⁷⁸ Допуштеност побуда треба процењивати по истим мерилима као и допуштеност каузе у објективном смислу⁷⁹, тј. побуде су допуштене уколико нису противне принудним прописима, јавном поретку или добрим обичајима.⁸⁰

Скица и Преднацрт у погледу регулативе о утицају побуда на пуноважност уговора суштински не одступају од наведених одредаба Закона о облигационим односима.⁸¹ Као и Закон о облигационим односима, оба извора прописују да дозвољене побуде не утичу на пуноважност уговора, док недозвољене утичу на пуноважност добротиних уговора, без обзира на савесност друге уговорне стране, а на пуноважност теретних уговора само под условом њене несавесности.

Утицај недопуштених побуда на пуноважност уговора у судској пракси

Наша судска пракса је богата примерима поништаја уговора због недопуштених побуда страна. Тако, у једном новијем случају, Врховни суд Србије је констатовао да су уговори о располагању имовином задруге ништави, јер су закључени ради онемогућавања наплате потраживања пове-

---

бити недопуштена, то може бити само околност која улази у појам финалног мотива. Знатим, није јасно шта значи формулација „уговор без дејства“, да ли се под њом подразумева ништав или непостојећи уговор. Најзад, спорно је да ли у теретним уговорима сауговорач треба да зна кумулативно како за битан утицај побуде на формирање уговорне воље друге стране, тако и за њену недозвољеност, или алтернативно за једну од ове две чињенице. В. ХИБЕР, *Појам бићне заблуде при закључењу уговора*, ор. cit. стр. 354.

⁷⁶ В. ПЕРОВИЋ, коментар уз чл. 53. ЗОО у: *Коментар Закона о облигационим односима* (уредник: ПЕРОВИЋ), ор. cit. стр. 124.

⁷⁷ В. чл. 53. ст. 3. ЗОО.

⁷⁸ В. ЦИГО, *Улога и значај каузе (основа) у уговорном праву*, ор. cit. стр. 1474.

⁷⁹ В. чл. 51. ст. 2. ЗОО.

⁸⁰ В. ПЕРОВИЋ, коментар уз чл. 53. ЗОО у: *Коментар Закона о облигационим односима* (уредник: ПЕРОВИЋ), ор. cit. стр. 125.

⁸¹ В. чл. 32. Скице и чл. 50. Преднацрта.

рилица задруге из њене имовине.⁸² Изигравање поверилаца, онемогућавање наплате њиховог потраживања је неморалан мотив, за који је друга страна знала, те је суд утврдио ништавост уговора због недопуштености побуда.⁸³ Овај случај је вредан пажње и због тога што је у њему суд извршио разграничење између побуда и основа уговора. Суд је сматрао да је побуда чинилац који изазива жељу код уговорника ради постизања одређеног циља, што је заправо основ. Према томе, основ објашњава обавезу стране, док побуда објашњава сам основ.⁸⁴ Даље, позивом на недопуштеност побуда судови поништавају уговоре о поклону између супружника закључене ради одржавања брачне заједнице. Чињење поклона из овог мотива је противно јавном поретку и добрим обичајима, јер се „брачна верност не може обезбеђивати материјалним добрима“.⁸⁵ Тешко је не сложити се са основном моралном интонацијом ове одлуке да, као што су римски правници говорили, брак треба да се заснива на љубави, а не на материјалном интересу⁸⁶. Међутим, поништавање уговора о поклону између брачних другова позивом на неморалност мотива, када се он састоји од одржавања брачне заједнице давањем материјалних добара, заслужује критику. Смисао забрањивања закључења уговора из недопуштених мотива је заштита друштвених интереса, тј. осујећење закључења уговора из мотива који нису спојиви са интересима јавног поретка. Интерес је сваког друштва одржавање брачне, а евентуално и породичне заједнице у коју се брачна заједница по правилу развија, на било који начин, чак и давањем материјалних добара супружнику. Сваки мотив који је усмерен на одржавање брачне или породичне заједнице требало би да буде допуштен, шта више фаворизован, све док средства или начин којима се то чини не вређају интересе јавног поретка. Давање материјалних добара супружнику не би се могло сматрати средством или начином одржавања брачне заједнице које би вређало јавне интересе.

По логици ствари, под добротиним правним пословима се најчешће подразумева уговор о поклону, као најтипичнији добротин правни посао. Судска пракса, међутим, под појам добротиног правног посла исправно сврстава сваки правни посао код којег изостаје узајамност користи и на исте примењује правила Закона о утицају недопуштених побуда на пуно-

⁸² В. Пресуду Врховног суда Србије бр. Рев. 116/2007 од 13. децембра 2007. године. Наведено и парафразирано из електронске базе података Paragraflex.

⁸³ Ibidem.

⁸⁴ Ibidem.

⁸⁵ В. пресуду Врховног суда Србије бр. Рев. 393/1999 од 24. марта 1999. године објављену у часопису Привредник бр. 141/142. Наведено и парафразирано из електронске базе података Paragraflex.

⁸⁶ В. D 24.1.1. *Ulpianus libro trigesimo secundo ad Sabinum.*

важност уговора. Тако је, на пример, Врховни суд Србије у једном случају утврдио да је уговор о цесији без накнаде добротин посао који недопуштена побуда чини ништавим, без обзира на савесност саговорача.⁸⁷

Закључна разматрања

Истраживање је показало да Закон о облигационим односима готово дословце преузима одредбе Француског грађанског законика о каузи уговорне обавезе. Међутим, за разлику од Француског грађанског законика, наш Закон садржи и изричите одредбе о утицају побуда (каузе у субјективном смислу) на пуноважност како теретних, тако и добротиних уговора. Француска судска пракса и доктрина заузима став о дејству недозвољених побуда на пуноважност уговора, али Законик о томе нема изричиту одредбу.

У контексту правила Закона о облигационим односима о каузи уговорне обавезе побуде из којих стране закључују уговор добијају правну релевантност у два вида. Један се односи на правни значај допуштених побуда, а други на утицај недопуштених побуда на пуноважност уговора.

Упркос томе што Закон у чл. 53. ст. 1. начелно прописује да допуштене побуде из којих стране закључују уговор не утичу на његову пуноважност, судска пракса домен примене ове одредбе исправно ограничава на теретне уговоре. Прихвата став доктрине да у добротиним уговорима (допуштене) побуде улазе у појам основа уговора, те се њихово неостварење сматра отпадањем основа што, по чл. 52. Закона, чини добротин уговор ништавим. Домен примене основа добротиних уговора, пак, треба разликовати од поништаја истих позивом на заблуду о побудама што Закон изричито уређује у чл. 62. Институтом основа добротиног уговора настоји се заштитити легитимно очекивање дужника да се оствари побуда због које је предузео обавезу, док институт заблуде због погрешне представе о побудама пружа правну заштиту дужнику, уколико је имао погрешну представу о околности која је била од одлучујућег значаја за формирање његовог мотива да се без накнаде обавезе.

За разлику од допуштених, утицај недопуштених побуда на пуноважност уговора је у Закону недвосмислено уређен у чл. 53. ст. 2. и 3, што у тумачењу и примени у пракси не показује значајније тешкоће. Међутим, може се упутити критика квалификовању одређених побуда као недопуштених (као, на пример, побуда поклонодавца – супружника да поклонима одржава брачну заједницу), али то представља вредносну оцену, о којој коначну одлуку доноси суд, тумачећи појам јавног поретка и добрих обичаја.

---

⁸⁷ В. решење Врховног суда Србије бр. Спзз 15/2007 од 22. фебруара 2007. године. Наведено према *Меџа збирка судске праксе из облигационој праву*, књига прва, уредници Здравко ПЕТРОВИЋ и Владимир КОЗАР, *Intermex*, Београд, 2009, стр. 131-132, на стр. 132.

*Attila Dudás, LL.M., Assistant
Faculty of Law Novi Sad*

Cause of Contract – French Influence on the Law on Obligations of the Republic of Serbia

Abstract

In this paper the author analyzes the influence of the French Civil Code on the effective Serbian Law on Obligations from 1978 in respect of the cause of contract. This is an institution in respect of which the Law conspicuously departs from the Swiss Law on Obligations, which served as its prime legislative model, and follows the path designated in the French code. The author concludes that the Serbian law transcripts almost verbatim the rules of law in the French code pertaining to the cause of contract. However, its provisions are somewhat more detailed than those of the French counterpart, since it explicitly governs the impact of motives on the validity of a contract as well.

Analyzing the Serbian case-law, the author concludes that motives gain legal relevance in Serbian contract law in two different ways. On the one hand, courts confirm the proposition adopted in the doctrine that in gratuitous contracts (permitted) motives pertain to the notion of cause. On the other hand, illicit, non-permitted motives make gratuitous contracts void regardless whether the other party acted in good faith or not, while they render onerous contracts void only if the other party acted in bad faith, that is, he or she knew or should have known that the first party was guided by illicit motives to conclude the contract.

Key words: cause of contract, consideration, cause of obligation, basis of contract, legal basis of obligation, motives